

Rond de Schutsboom

Periodieke uitgave van:

Heemkundige kring “De Vyer Heertganghen”

Jaargang: 28 nr. 1

Rond de Schutsboom

Periodiek van:

Heemkundige kring "De Vyer Heertganghen"

Redactie: Jan v. Eijck
Thijs Kemmeren
Jef van Gils
Piet Wiercx

Layout: Aschwin Wijdemans

Secretariaat: Nieuwe Rielseweg 41-43
5051 PD Goirle
Tel: 013 - 534 89 72

Jaargang 28 nr.1

juli 2008

	pagina
De Bolle akker	2
Goirles portret 208 Nico Spijkers (1912 – 2004)	7
Uit de oude Schoenendoos	13
Brabants bont 'ne boerezaddoek vol	14
Toponiemen	16
Schatten van Goirle	18
De Tilburgseweg, slagader van Goirle – deel 6	21
Het beeld van een "Goede Duitser", teken van tegenspraak	30
Er waren nog méér "goede" Duitsers	33
Landverhuizers (7)	36

De Bolle akker

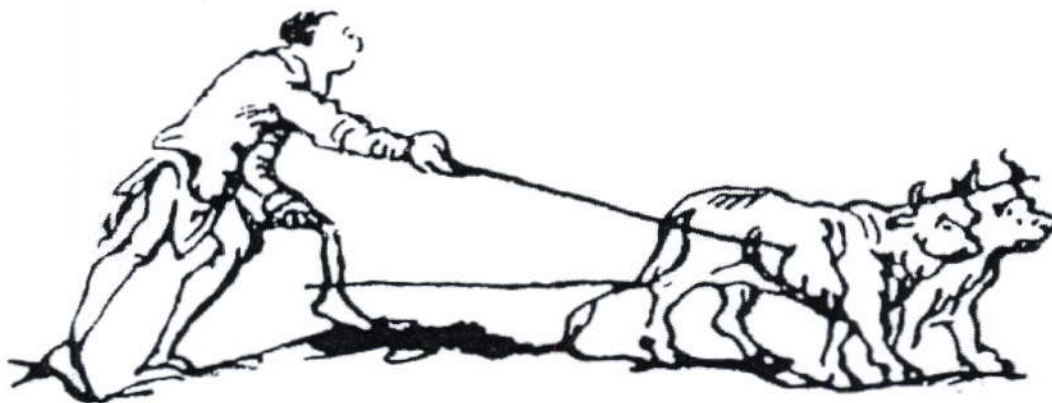
Piet Brock

De oudste akker

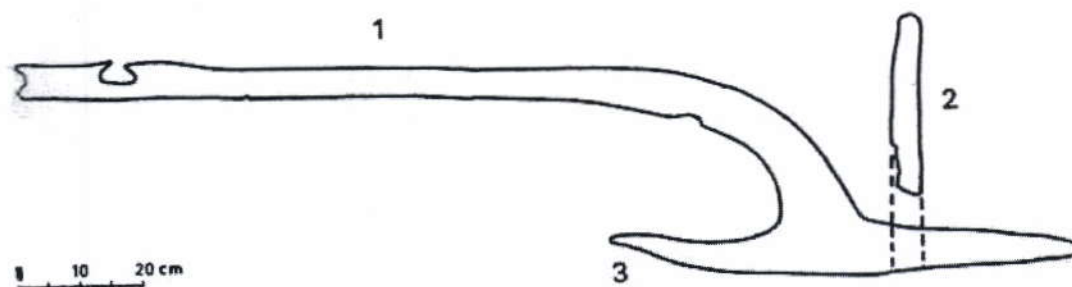
In het voorjaar van 2007 is in Swifterbant in het Oostelijk Flevoland het eerste echte bewijs gevonden van haklandbouw in Europa. De sporen van omgewoelde grond dateren van 4300-4000 voor Chr. Mogelijk markeert de vondst de overgang van hak naar ploeg in Europa, want de oudste ploegsporen, in Denemarken, zijn van 4000 voor Chr. De onderzoekers denken dat een bewerkt gewei als hak heeft gediend. In het profiel is te zien hoe de grond iedere twintig cm met een hak is omgewoeld. Het gaat hier om de overgang van het Mesolithicum naar het Neolithicum, van jagen-verzamelen naar landbouw.

Eergetouw of schuifploeg

Uit grondsporen is gebleken dat het eergetouw (of schuifploeg) al in 1700 voor Christus in ons land werd gebruikt. Het eergetouw keerde de grond niet om maar trok alleen een geul, in het gunstigste geval van 25 à 30 cm breed en circa 15 à 22 cm diep. Deze kouterloze ploeg was door haar geringe gewicht en doordat zij de grond alleen maar losmaakte eigenlijk enkel geschikt voor droge, lichte grond. Na de eerste ploeggang werden de kluiten met een eenvoudig handwerktuig in stukken geslagen. Omdat met de schuifploeg voor naast voor werd losgewoeld bleef er altijd een strook tussenin liggen die niet werd geroerd. Daarom werd dezelfde grond gewoonlijk drie tot vier keren geplouwd.

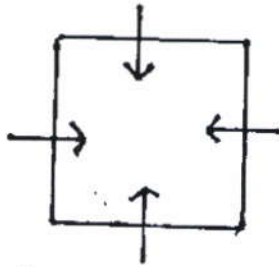

Figuur 1: Een eergetouw in gebruik. Uit Utrechts Psalterium, ca 820-840

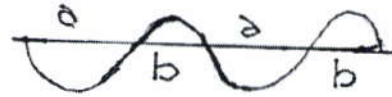

Figuur 2:

*Een prehistorische ploeg(eergetouw) uit Denemarken.
1 is een boom waaraan het trekdier wordt vastgemaakt;
2 is de staart om te sturen; 3 is de ploegschaar*

Figuur 3:
Met de schuifploeg ging men 3 tot 4 keren over hetzelfde land ploegen.

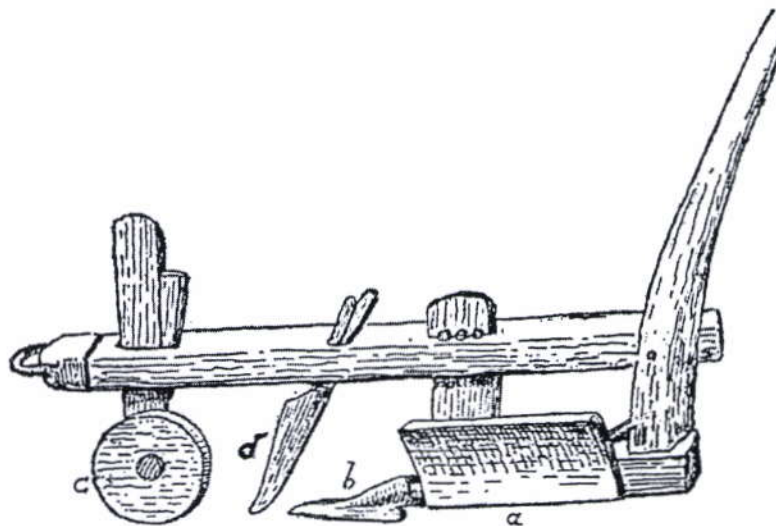
Figuur 4
a. De losgeploegde voor.
b. De niet geroerde grond.

Vanaf 300 à 200 voor Chr. blijkt ook uit grondsporen, waarbij de bodem duidelijk naar één kant is omgesmeten, dat in Nederland ploegen zijn gebruikt die voorzien waren van een schaar en een rister. Eergetouw en ploeg zijn tot in de middeleeuwen naast elkaar in gebruik gebleven.

Karploeg

In de Late Middeleeuwen kwam overal de karploeg in gebruik. Dit is een veel zwaardere ploeg, die op wielen rust en is voorzien van drie actieve onderdelen:

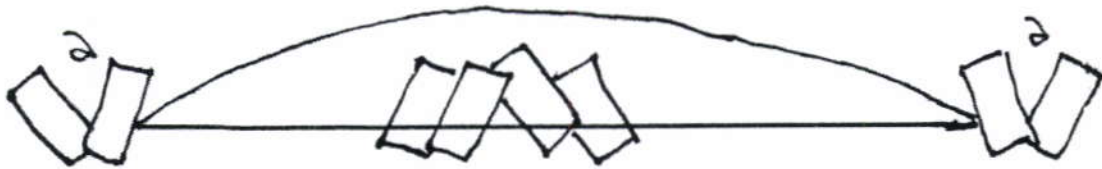
1. het **kouter** of **ploegmes**, dat de zoden verticaal lossnijdt;
2. de **ploegschaar**, die de zode van onderen horizontaal lossnijdt;
3. het **rister** of **keerbord**, dat de zode omkeert.

Figuur 5:
Reconstructietekening van de éénstaartploeg op het schilderij "De val van Icarus" van Pieter Bruegel de Oude, ca 1555.
a.rister, b.schaar, c. rollende voet, d. kouter .

De karploeg bood veel voordelen:

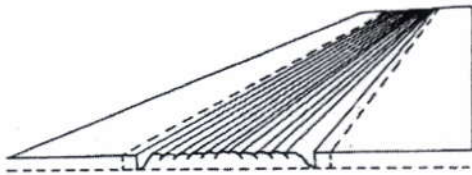
- men kon veel dieper ploegen, waardoor de structuur van de grond werd verbeterd;
- men kon er zwaardere en dus meestal vruchtbaardere bodems mee omploegen, zodat ook deze nu ontgonnen konden worden;
- doordat de zode nu in één keer helemaal omgekeerd werd, was kruiselings ploegen niet meer nodig;
- door deze wijze van ploegen ontstonden er akkers die in het midden iets opliepen en aan de zijkanten iets afliepen. Door de laatste voren uiteen te ploegen kreeg de akker aan de kant een greppel die het overtollige water kon afvoeren.

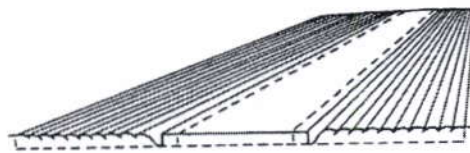
Figuur 6: Doorscheiding bolle akker.
a. greppeltje

Het rister stond vast. De grond werd dus steeds naar dezelfde kant omgegooid. Als men midden de akker begon te ploegen en steeds zo ploegde dat de omvallende “kluit” naar binnen viel werd op den duur de grond in de richting van het centrum van de akker verplaatst. De akker verkreeg daardoor een gewelfd oppervlak, de zog. “bolle akker”. Een andere Nederlandse naam is “hoogakker”. In fig. 7a is weergegeven hoe er vanuit het midden werd rondgeploegd. In Goirle spreekt men van “opploegen”. Andere benamingen zijn “tegen mekaar opploegen” of “te hoop ploegen”. Vanwege het vaststaand rister werd met deze ploeg rondgaande geploegd, vandaar de naam “rondrijder” of “rondgaander”. Wanneer men minder sterk gewelfde akkers wenste kon men het proces ophogen veranderen door niet altijd in het midden, maar van tijd tot tijd aan de randen van de akker met ploegen te beginnen. (zie fig. 7b). In Goirle wordt dit “afploegen” genoemd.

Rond 1300 werd op grote schaal het systeem van de potstal toegepast. Men hield op de heidevelden schaapskudden, die iedere avond door de herder naar de schaapskooi werden gedreven. De schapen lieten daar hun mest achter. Tot rond 1900 werd er “strössel” gemaakt van roggestro, vergaan blad, onkruid en heideplaggen. Niet alleen in de winter maar ook in de zomer stond het vee voor het grootste gedeelte van het etmaal op stal. Er moest zoveel mogelijk mest gemaakt worden. Er ontstond door deze manier van bemesten een donkere,

Figuur 7a:
Tegen mekaar opploegen.

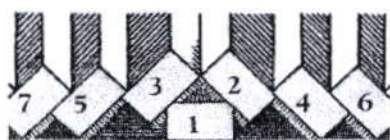
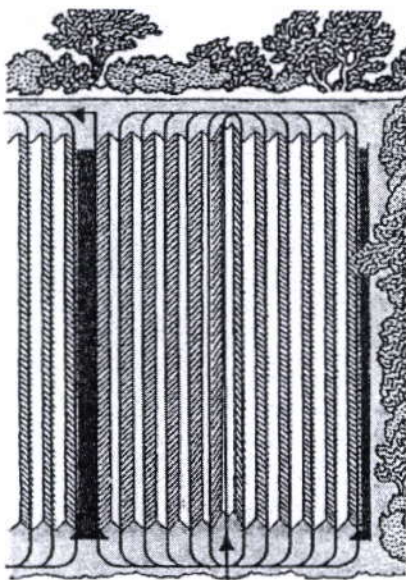

Figuur 7b:
Uit mekaar ploegen of afploegen.

min of meer rulle grond, met organische en anorganische bestanddelen, die *eerdgrond* of *esdek* wordt genoemd. De verschillen in dikte van het esdek kunnen een aanduiding zijn voor de duur van de ontwikkelingsgeschiedenis van een nederzetting, hoe dikker hoe ouder. Maar de dikte kan ook samenhangen met de mate van de verzorging van de akker. Door het opbrengen van de “mest” door de eeuwen heen “groeide” de akker met een gemiddelde snelheid van ca 10 cm per eeuw.

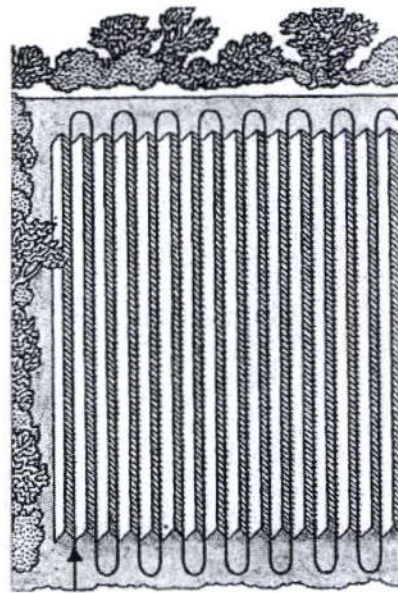
De karploeg zorgde ook voor enkele problemen:

- Er was veel meer trekkracht nodig , op sommige gronden wel acht ossen. Zoveel ploegossen had vrijwel niemand. De boeren moesten dus samenwerken. Dit kon alleen als ze niet te ver uiteen woonden.
- De ploeg was moeilijk te keren aan het einde van de voor, vandaar de neiging om die langwerpiger te maken. Omdat de meeste akkers blokvormig waren, zou men dus moeten herverkavelen. Dat bracht zoveel problemen mee, dat men de nieuwe ploeg het liefst inzette op nieuw te ontginnen of nieuw ontgonnen gronden. Zo ontstonden de langrepelakkers. Veel boeren zijn nog eeuwenlang de oude, veel lichtere en draagbare
- “rondrijders” blijven gebruiken, vooral op de lichtere gronden. Er werd van middenuit rondgeploegd. Was de oppervlakte te groot om, vanwege een goede drainage, de akker in een keer te bewerken, dan werd de grond in twee of drie stukken opgedeeld. Elk stuk land werd dan apart rondgeploegd. Tussen de delen werd een afvoergreppel geplaatst. Fig.8a laat ons dat zien.

Figuur 8a:

*De akker wordt vanuit het midden rondgeploegd.
Een tweede deel ernaast wordt apart rondgeploegd.*

Figuur 8b:

Op het einde van de voor wentelt de boer de ploeg, keert en legt de tweede voor op de eerste.

De wentelploeg

Op het einde van de 19e eeuw komt de wentelploeg in gebruik. Naast het voordeel van tijdsbesparing bracht deze ploeg de mogelijkheid met zich mee nu alle voren dezelfde zijde te laten kantelen. Het is ook het einde van de manier van ploegen, waardoor de bolle akkers ontstonden. Fig. 8b laat zien hoe er met de wentelploeg voor op voor gelegd kan worden.

Van boeren uit de praktijk verneem ik dat de “rondrijder” en de “wentelploeg” nog tot laat in de zestiger jaren van de vorige eeuw naast elkaar zijn gebruikt. In het najaar werd geploegd met de rondrijder om de stoppels van het rogge- en haverland onder te ploegen. De stoppels waren weer bemesting en hoefden maar “locht” ondergeploegd te worden. In Goirle werd het ondiep ploegen “butten” genoemd, in Heeze heette dat “blekken”. Na de roggeoogst was de haver rijp. Ook deze stoppels werden “locht” ondergeploegd. Op arme grond werd spurrie gezaaid. De spurrieakker moest zo glad zijn als een tafelblad. Na het zaaien werd de akker licht geëgd en daarna ging men er nog overheen met een wals of sleep. In het voorjaar werd vooral de wentelploeg gebruikt, daarmee werd dieper geploegd om de stalmest er goed onder te krijgen. Met de wentelploeg kon men vlakker ploegen zonder ruggen en greppels, dat waren immers obstakels bij het maaien van het graan en het oogsten van de bieten.

Hier en daar ligt er nog een bolle akker in het buitengebied. Ik hoop dat enkele bolle akkers bewaard kunnen blijven, als cultuurhistorische monumenten uit een eeuwenoud verleden, voor onze generatie en voor diegenen die na ons komen.

Bronnen

Sperber, H.

Die Pflüge in Altbayern
München 1982

Gompel, W. van

**Grondbewerkingswerktuigen
en-gereedschappen**
Reusel 1987

Rooijackers, G.

**Bodemcultuur. De Geschiedenis van
het ploegen**
Sittard 1987

Zonneveld, J.I.S.

**Levend land. De geografie van het
Nederlandse landschap**
Utrecht /Antwerpen 1987

Goff, J. le

De cultuur van middeleeuws Europa
Amsterdam 1987

Gompel, W. van

**Reusels woordenboek, deel 3-Beroepen
en andere bezigheden**
Reusel 2004

Seymour, J

The Complete Book of Self-sufficiency
Londen 1976